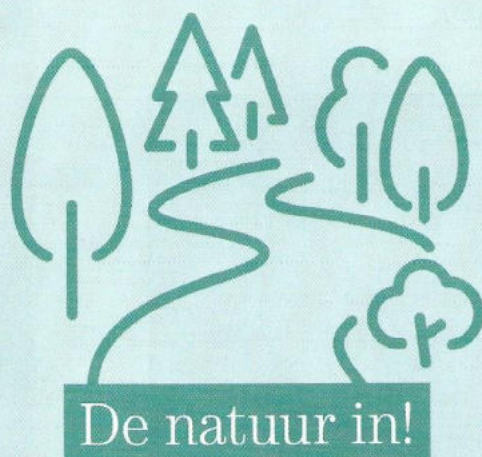

Struinen tussen de jeneverbessen

De jeneverbes wordt gezien als een icoon van het Drentse landschap. Geen wonder dat de paniek groot was toen bleek dat de struik op het punt stond uit te sterven. Gelukkig kwam er een reddingsplan. *Buitenleven* wandelde door het jeneverbesreservaat Mantingerzand en ontdekte het verhaal achter de meest mysterieuze struik van Nederland.

TEKST CORINE KOOLSTRA FOTO'S NATUURMONUMENTEN

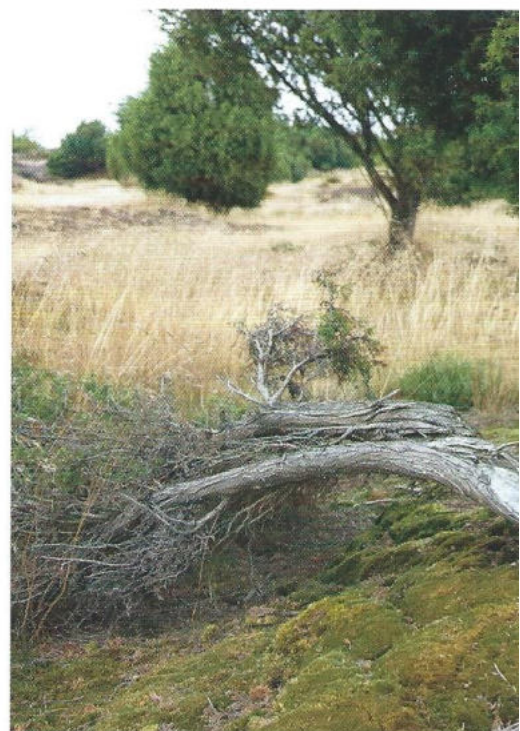
Het Mantingerzand in 't kort

Waar: natuurgebied ten noordoosten van Hoogeveen in Drenthe.

Wat: het Mantingerzand, onderdeel van natuurgebied Mantingerveld, is een zandverstuivingsgebied met heide en jeneverbesstruiken. Het Mantingerveld bestaat uit voormalige landbouwgebieden die worden omgetoverd tot schrale heidegebieden.

Flora: in het Mantingerzand: jeneverbesstruiken, oude eiken en dennen, zeldzame korstmossen als ezelspootje en IJslands mos, bijzondere paddenstoelen, struikheide en kraaiheide. In het Mantingerveld: zonnedaauw, veenpluis en lavendelheide.

Fauna: rondom jeneverbessen: vogels als roodborsttapuit, staartmees, lijster, koperwiek en kramsvogel. Begrazing door heidekoeien, Drentse heideschappen en geiten.

Het nevelt boven het Drentseland. Normaal gesproken worden we daarniet blij van. Want als je de natuur in trekt, wil je kunnen genieten van vergezichten en naar dieren speuren met je verrekijker. Maar dat zit er vandaag dus niet in. Erg? "Juist niet", zegt Ronald Popken, boswachter voor Natuurmonumenten in natuurgebied het Mantingerzand. "Met regen, sneeuw of mistflarden gaat het gebied alleen maar meer tot de verbeelding spreken. Je snapt dan meteen waarom er hiersages over witten wieven konden ontstaan, spookachtige vrouwen die reizigers zouden achtervolgen." De geschiedenis van dit gebied gaat terug naar de prehistorie, toen hunebedbouwers bomen kapten, zodat hun runderen konden grazen. "Vanaf dat moment werd dit land steeds intensiever gebruikt.

Zo intensief dat er grootschalige heidegebieden ontstonden. Bewoners lieten er schaapskuddes grazen en gebruikten de potstalmest om het land mee te bemesten. Ook trokken ze met karren en koetsen over de heide, waardoor zandverstuivingen op gang kwamen. Dat zand bleef maar stuiven, waardoor het Mantingerzand ontstond: veel open zand met hier en daar een jeneverbesstruik." Door de uitvinding van kunstmest waren de vele schaapskuddes aan het begin van de twintigste eeuw niet langer meer nodig. Ook kwamen er verharde wegen. Zo kwam het stuifzandgebied tot rust. De jeneverbesstruiken die al in het gebied stonden, grepen hun kans. De bessen vonden er een goede kiemplek in het open zand en groeiden uit tot grote struiken. Honderden jeneverbesstruiken staan er. Een reden voor Natuurmonumenten om het gebied al in 1970 uit te roepen tot officieel jeneverbesreservaat.

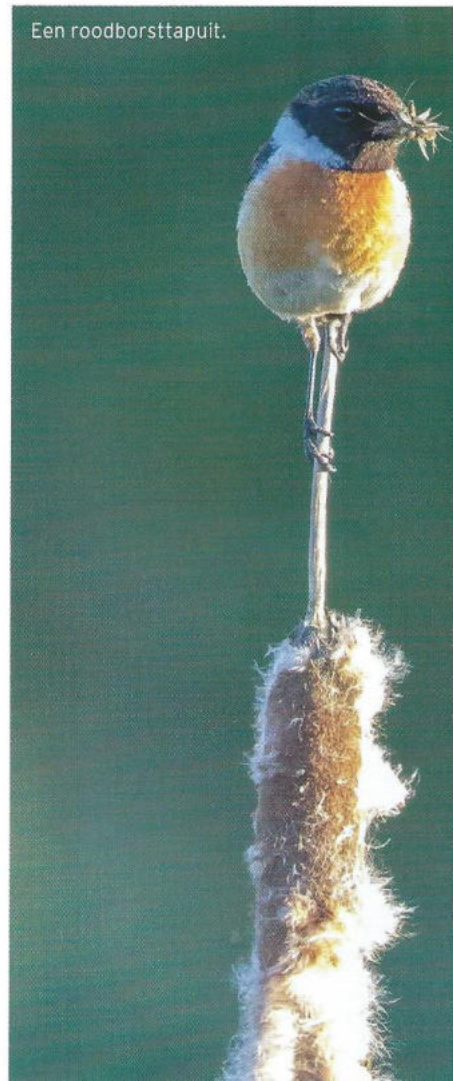

Divagedrag

Als een groen leger staan de jeneverbessen ons in de verte op te wachten in de nevelige zandverstuiving. Wakend over een glooiend terrein vol zand, heide en vergeelde graspollen. Hun vormen lopen sterk uiteen: sommige lang en slank als cipressen, andere stevig en breed. Ze lijken stoer, onverstoort en krachtig. Maar dat blijkt maar een deel van het verhaal. "We hebben hier een stabiele populatie, maar we moeten er wel wat voor doen om die te behouden", zegt boswachter Ronald. Of zoals het infobord aan het begin van de zandverstuiving stelt: 'De jeneverbes is een gevoelig type: hij heeft licht, lucht en liefde nodig.' Sinds 2004 worden in Nederland alle zeilen bijgezet om aan deze diva-achtige eisen te kunnen voldoen. Aanleiding was een alarmerend rapport van onderzoeksbureau Alterra dat stelde dat er in Nederland nauwelijks verjonging van de jeneverbespopulatie plaatsvond. Omdat de gemiddelde jeneverbesstruik tussen de 80 en 120 jaar oud wordt, voorspelde het bureau dat de jeneverbes binnen tien jaar in Noord- en Oost-Nederland zou uitsterven. Albert Kerssies, destijds beheerder van het gebied, weet dat nog goed. "Op een infoavond naar aanleiding van dat rapport zaten we met een aantal man rond de stamtafel. We besloten de koppen bij elkaar te steken, want de jeneverbes is een van de iconen van het Drentse landschap. Die moest behouden blijven." En dus richtten ze het Jeneverbesgilde op om aandacht te vragen voor de jeneverbes, die vanwege zijn kwetsbare situatie zelfs de bijnaam Panda van Drenthe kreeg. Het gilde ondersteunt de speciale jeneverbesbrigades, die de natuur intrekken om de jeneverbes te helpen. Albert: "Jeneverbessen hebben veel licht nodig. Daarom moet je ervoor zorgen dat je dennen, berken en eiken weghaalt. Dat is een doorlopend proces. Omdat er zoveel stikstof wordt afgezet, wordt de bodem namelijk steeds voedselrijker. Andere bomen dreigen het gebied daardoor over te nemen. De meeste brigades gaan iedere veertien dagen aan het werk. Bij een goed onderhouden perceel kunnen ze het kleine spul gewoon wegtrekken. Als de bomen al groter zijn, moeten ze de bomen echt kappen. Je kunt je natuurlijk afvragen: waar maak je je druk over? Maar als je niets doet, verlost het gebied. Wil je de jeneverbes redden, zul je er iets voor moeten doen."

Een roodborsttapuit.

De jeneverbes dankt zijn naam aan zijn bessen, die een belangrijk ingrediënt vormen voor jenever.

Pioniers

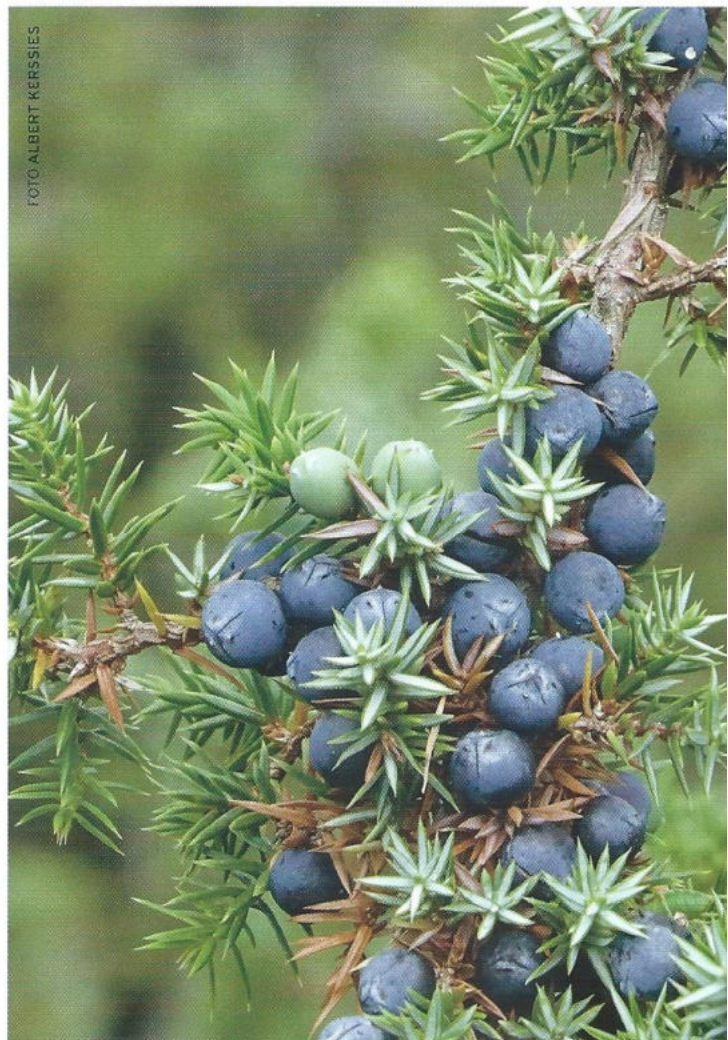
Via kruip-door-sluip-doorpaadjes slingeren we tussen de jeneverbesstruiken door. Het geeft ons de mogelijkheid de jeneverbesstruiken van dichtbij te bekijken. De ene struik bestaat alleen uit takken met naalden, bij andere struiken hangen daar groene of blauwe bessen tussen. "Bij jeneverbessen heb je mannelijke en vrouwelijke struiken en alleen de vrouwelijke struiken kunnen bessen dragen", legt Albert uit. De struiken bloeien in april. "Als je dan tegen een mannelijke tak tikt, komt er een wolk van stuifmeel los. Wat dat betreft is de natuur buitengewoon royaal. Maar waarom de ene struik dan helemaal vol met bessen zit en de andere niet? Dat hebben we nog niet kunnen achterhalen. Dat onverklaarbare maakt de struiken juist zo boeiend." Overigens zijn niet alleen de jeneverbessen in het Mantingerzand mysterieus. Knoestige eiken gooien hun meterslange takken als tentakels over het wandelpad. Een grove den presteert het om zichzelf met behulp van zijn eigen kronkelige takken te stutten op de zandgrond. Ook de jeneverbessen hebben soms rare vormen. Met stammetjes die eerst meterslang over de grond lopen, voordat ze de hoogte in gaan. Albert: "Jeneverbessen zijn echte pioniers. Ze kunnen overleven in stuivend zand, waarin het op zonnige, zomerse dagen wel twee keer zo warm kan worden als op andere plekken. Ze kunnen goed met die extreme omstandigheden overweg, maar daarvoor moeten ze wel een stevige basis hebben. De eerste twee jaar is een jonge jeneverbes daarom eigenlijk alleen maar bezig met wortel zetten, zodat hij genoeg voeding en vocht tot zich kan nemen. Pas daarna begint de groei in de lengte."

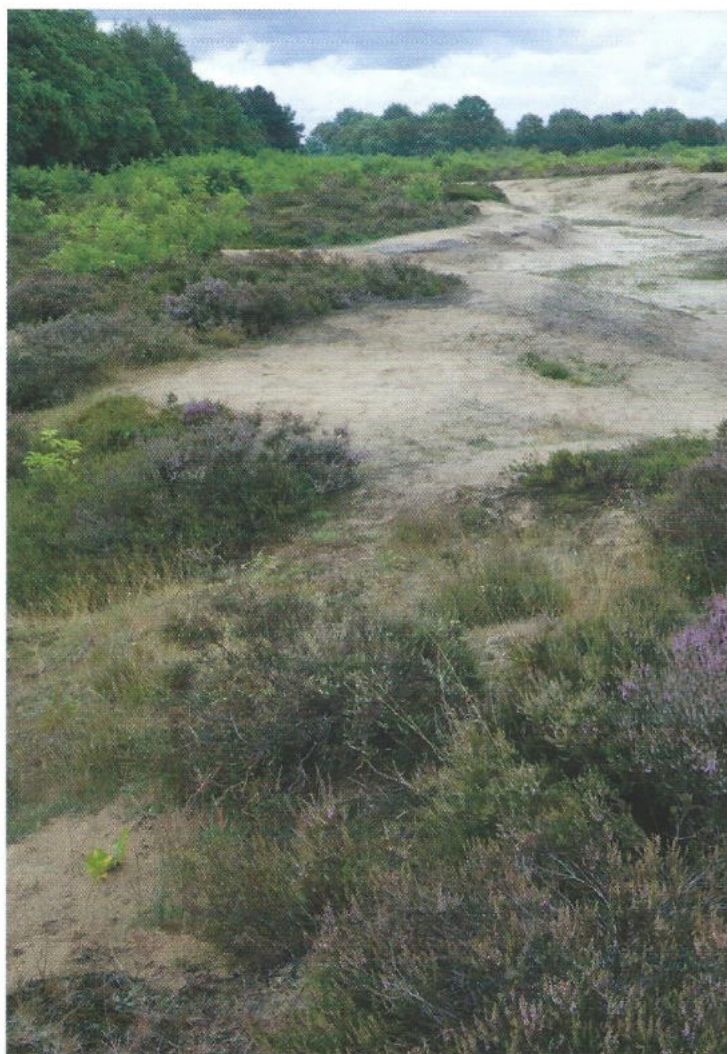

De jeneverbes is eigenlijk geen bes, maar een naaktzadige. Door de vlezige zaadschubben ziet hij er wel uit als bes.

FOTO ALBERT KERSSIES

Veenpluis.

Al struinend ontdekken

Al wandelend ontdek je het bijzondere jeneverbes-landschap het beste. Op www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/mantingerveld kun je gratis de Jeneverbesroute Mantingerveld downloaden. Deze route is 9 km lang en begint bij de parkeerplaats op de Mantingerdijk in Mantinge. Op deze parkeerplaats starten ook de rode paaltjesroute (4,5 km) en de witte paaltjesroute (12 km) door het Mantingerveld. Het Mantingerveld is bovendien officieel struingebied: je mag dus wandelen waar je maar wilt. Zo beleef je het gebied nog intenser. Natuurmonumenten heeft een fietsroute van 67 km uitgezet die start in Beilen en ook het Mantingerveld aandoet. De route is gratis te downloaden via www.natuurmonumenten.nl

Schotse hooglanders.

Sprookjesachtig microlandschap

Soms zien we jeneverbessen, waarvan een deel van de takken afgestorven lijkt. Dan staan ze te dicht op elkaar, verklaart Albert. “De vitaalste struiken staan in een open landschap. Maar op sommige plekken in het Mantingerzand staan ze min of meer besloten. Daar heerst bijna een bosklimaat en dat is niet gunstig voor de jeneverbes zelf. Ziekte ligt dan op de loer.” Onder de jeneverbesstruiken zijn vaak sprookjesachtige microlandschapjes ontstaan: met een golvend mostapijtje, grillig gevormd korstmos, een minuscuul paddenstoeltje ertussen en wat blauw gekleurde bessen. Die jeneverbessen zijn al drie jaar oud. De eerste twee jaar hangen de bessen groen aan de takken. Pas het derde jaar verkleuren ze en zijn ze rijp. Vogels eten van die bessen en poepen de zaden later elders uit, bij voorkeur in nieuwe gebieden, zodat het zaad kan overgaan tot ontkieming. Natuurmonumenten probeert de ideale voorwaarden voor die ontkieming te scheppen, vertelt boswachter Ronald. “We proberen bijvoorbeeld vergrassing tegen te gaan door te plaggen.”

In natuurgebied het Mantingerveld, dat aan het Mantingerzand grenst, zien we nog een manier om de jeneverbes te helpen. Voormalige landbouwgebieden worden hier omgevormd tot een groot heidegebied. Het is hier open en wijds. Zodra we het wildrooster over zijn, zien we heidekoeien herkauwen langs het pad. Later komen we ook nog een kudde Drentse heideschapen tegen, met stevige hoorns en lange kwaststaarten. Ronald: “Die dieren helpen ons om het dichtgroeien van het gebied tegen te gaan.” En het lijkt te helpen. “Tot 2004 zagen we geen verjonging in het jeneverbesgebied. De laatste jaren zien we ook in het Mantingerveld her en der jeneverbessen tot ontwikkeling komen.” Albert: “In 2014 hadden we als jeneverbesgilde al meer zicht op de situatie in Drenthe. Toen bleek inderdaad dat de verjonging op gang was gekomen en dat de jeneverbessen vitaler waren geworden. Onze voorzichtige conclusie nu is dat we nog decennialang van het gebied kunnen genieten als we het goed beheren. Gelukkig maar, want er is geen boom als de jeneverbes.” ❀